

ЗА РОЛЯТА НА ПЕРИОДИЧНИЯ ПЕЧАТ В РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЕТНОГРАФИЯ В КРАЯ НА ХІХ И ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ В.

ТЕМЕНУГА ГЕОРГИЕВА

Освобождението на България от османска власт условно бележи началото на нов период в развитието на българската етнография, който в своите хронологически рамки обхваща последните две десетилетия на ХІХ в. и първата половина на ХХ в. Интересът към традиционната култура и бит се засилва изключително много. Започва усилено събиране и обнародване на етнографски материали. Значителен принос за развитието и утвърждаването на етнографията като наука имат редица академично подготвени и високообразовани изследователи – езиковеди, филолози, историци. Търсейки поле за изява те осъзнават необходимостта от организирането на системна научна дейност. Важна роля за това, наред със създаването на етнографски общества и музейни сбирки, изиграва и периодичният печат, който продължава да популяризира събраните теренни материали и фолклорно-етнографски разработки.

И след Освобождението заслуга за това има Периодическото списание – печатен орган на Българското книжовно дружество, възобновило дейността си в София през 1881 г. с инициативата и сътрудничеството на К. Иречек.¹ В своята програмна статия още при създаването си Книжовното дружество си поставя две основни цели: обработване и усъвършенстване на българския език и народна словесност; изучаване на българската история и отечество, което включва и осветляване на народния бит и култура. Последното обаче дълго време не може да излезе от рамките на популяризаторската дейност и се ограничава с частично публикуване на пословици, народни песни, приказки и вярвания от различни български краища. Прави впечатление, че публикуването им се прави предимно с оглед на специфичните наречия в нашия език в различните краища, т.е. за осветляване на езикови проблеми. От 1885 г. в Периодическото списание се обособява цял дял за български народни умотворения, включващ песни, приказки, поговорки и гатанки.

Чрез печатния си орган Българското книжовно дружество поощрява интереса на много от първите ни фолклористи за опазване на словесното народно творчество.² И след Освобождението свои теренни материали и статии публикуват редица изявени народоведи и учени, като П. Р. Славейков

(„Български пословици“, 1882, кн. 1 и 2; „Няколко думи за шопите“, 1884, кн. 9), Еф. Каранов („Народни приказки“, 1883, кн. 5; „Няколко думи за „Кадин мост“ и за вярвания при съграждането на нови здания“, 1884, кн. 7), М. К. Сарафов („Народностите в източната част на Княжеството“, 1883, кн. 5; „Народностите в западната част на Княжеството“, 1884, кн. 8), К. Иречек („Помашки песни от Чепино“, 1884, кн. 8 и др.), Ц. Гинчев, М. Дринов, К. Шапкарев, Д. Маринов и др. Основният акцент в Периодическото списание обаче са изследванията с историко-географска, езиковедска и литературоведска проблематика. Макар и да не отделя достатъчно голямо и последователно внимание на народната култура, то е първото българско научно периодично издание, което публикува етнографски материали.

С прерастването на Българското книжовно дружество в Българска академия на науките през 1911 г. започва да излиза и новият печатен орган – Списание на БАН, като приемник на Периодическото списание. В броевете, издавани от клон „Историко-филологичен и философско-обществен“, наред с исторически и езиковедски проучвания намират място и някои изследвания с фолклорно-етнографска проблематика. Свои статии и студии в Сп БАН публикуват Ст. Л. Костов, А. П. Стоилов („Ламите и змейовете в народната поезия“, 1920, кн. 22), Л. Милетич („Седмоградските българи и техният език“, 1926, кн. 33), Ив. Шишманов („Към терминологията на българските народни носии“, 1933, XLV) и др.

Засиленият интерес към народното творчество и бит провокира все повече учени да се занимават и с етнографски проучвания. Значителна роля за развитието на научните изследвания в тази насока и за популяризирането на народните умотворения изиграва започналият да излиза от 1889 г. под редакцията на проф. Ив. Шишманов Сборник за народно творчество, наука и литература (преименуван през 1913 г. на Сборник за народни умотворения, наука и книжнина). Сборникът поставя началото на етнографската периодика у нас и първоначално излиза като орган на Министерството на народното просвещение. От 1903 г. той се издава от Българското книжовно дружество, а от 1911 г. се поема от Българската академия на науките. След 1942 г. престава да излиза за няколко години, а през 1949 г. е подновен като издание на Етнографския институт с музей при БАН.³ Въпреки че това издание е замислено като периодично, то не излиза всяка година, като различен е и броят на отделните книжки, издадени през различните години. Замислен като „етнографски журнал в най-широкото значение на думата“ сборникът обхваща наред с етнографски и редица обширни фолклорни, езиковедски, литературни, природонаучни, историко-археологически и историографски изследвания. На сборника сътрудничат не само видни учени, но и широк кръг любители-народоведи от цялата страна, като около него се обединява почти цялата събирателска дейност в следосвобожденския период. С течение на времето той се превръща в ценен извор на данни за народните празници, обичаи, обреди, знания, за различни явления на материалната култура, за обществената организация на

традиционното българско село и обичайно-правните норми.⁴

В СБНУ публикуват свои изследвания и теренни материали близо двеста автори. Някои от тях, занимаващи се с фолклорно-етнографска проблематика, са постоянни сътрудници и определят високото научно съдържание на изданието. Тук ще споменем само най-ярките представители на етнографската научна мисъл през разглеждания период и най-значимите техни трудове, излезли на страниците на СБНУ.

Изключително плодотворна е дейността на Ив. Д. Шишманов, който публикува в сборника редица студии и статии като: „Значението и задачите на нашата етнография“ (I, 1889); „Принос към българската народна етимология“ (IX, 1893); „Константин Фотинов, неговият живот и неговата дейност“ (XI, 1894); „Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи“ (ч. I в т. XIII, 1896, ч. II и III в т. XV, 1898) и др.

Бележит сътрудник на СБНУ е М. Драгоманов, публикувал „Славянските сказания за пожертвования на собствено дете“ (I, 1889); „Забележки върху славянските религиозни етически легенди“ (VII-VIII, 1892) и др.

Значими етнографски приноси оставя Д. Матов, от 1892 г. съредактор с Ив. Шишманов на СБНУ. Такива са „Гръцко-български студии“ (IX, 1893), „Бележки върху българската народна словесност“ (X, 1894), „Македонско-славянски сборник“ (XI, 1894) и др.

Не може да не отбележим и ценните за българската етнография и езикознание разработки на проф. Любомир Г. Милетич, обнародвани на страниците на сборника: „Стари пътувания през България“ (ч. I и II, т. VI, 1891), „Седмиградските българи“ (XIII, 1896), „Книжнината и езика на банатските българи“ (XVI-XVII, 1900), „Източните български говори“ (XXI, 1905) и др.

Димитър Маринов също публикува някои от своите най-значими историко-етнографски научни изследвания в сборника. Ценен принос представляват студиите му „Материали за веществената култура на Западна България“ (XVIII, 1901), „Веществена култура в народното вярване“, „Понятия и вярвания за невидимия свят“, „Богомилство“ (и трите в т. XXVIII, 1914) и др.

През първите десетилетия на XX в. изтъкнат сътрудник на СБНУ е и Михаил Арнаудов, чиито фолклорно-етнографски проучвания и до днес представляват основно градиво за съвременните изследователи. Тук ще отбележим най-значимите от тях като: „Български народни приказки“ (XXI, 1905), „Фолклор от Еленско“ (XXVII, 1913), студиите му върху българските обреди и легенди „Кукери и русалии“ и „Вградена невеста“ (XXXIV, 1920), „Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни песни“ (XXXV, 1923) и др.

Наред с тях в СБНУ ценни приноси в областта на етнографията оставят изтъкнати народоведи и учени като К. Шапкарев, А. Т. Илиев, Цани Гинчев, Йордан Иванов, Йордан Захариев, А. П. Стоилов, В. Стоин, Р. Кацарова и много други.

В СБНУ обнародват свои етнографски и фолклористични изследвания редица чуждестранни учени, като д-р И. Бассанович („Ломският окръг“, V,

1891; „Към етнографиката и археологията на Горна и Долна Мизия“, XI, 1894), Н. С. Державин („Българские колонии в России“, XXIX, 1914) д-р К. Иречек („Етнографически променения в България от основаването на Княжеството“ и „Материали за историята на българското Възраждане“, V, 1891), О. К. Волков („Сватбарските обреди на славянските народи“, XI, 1894), д-р И. Поливка („Магьосникът и неговият ученик. Сравнителна фолклорна студия“, XV, 1898; „Бележки към приказките на Шапкаревия „Сборник умотворения“, кн. VIII-IX и XVIII, 1901), които също дават своя принос за развитието на етнографската наука у нас.

В СБНУ има и постоянни рубрики – това е разделът за фолклор, където от т. I до т. XVIII в резултат на сериозна събирателска дейност са публикувани в систематизиран ред множество песни, приказки, пословици, гатанки, предания, вярвания, тълкувания, клетви и благословии, баяния, врачувания и лекувания, детски залъгалки и игри, обичаи. Те представляват изключително богат изворов материал, чиято значимост се изразява както в това, че е събиран от добросъвестни и теоретично подготвени народоведи, така и с факта, че е записан в период, в който промените в бита и културата на населението навлизат все по-осезаемо. Издаването на крупния Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, около който се обединява почти цялата събирателска дейност в страната, определя и голямата заслуга на Министерството на просвещението за развитието на българската етнография след Освобождението.

За развитието на етнографската периодика несъмнени заслуги имат и Известията на Народния етнографски музей в София. Първи том на този печатен орган на нашето най-старо етнографско музейно средище излиза през 1907 г. по инициатива и под редакцията на Д. Маринов. След значително прекъсване Известията продължават да излизат периодически между двете световни войни (от 1921 до 1943), отначало под редакцията на Ст. Л. Костов и А. П. Стоилев, а по-късно на Кр. Миятев. До издаването на ИНЕМ у нас няма списание, специализирано върху проблемите на българската етнография. Целите, които си поставя Народният етнографски музей чрез своя печатен орган допринасят съществено за организационното израстване и укрепване на нашата етнографска наука. Основните задачи на ИНЕМ са: да обнародва и популяризира събрания богат изворов материал по българските земи, без оглед на политическите граници – „от Тулча до Охрид, от Морава до Чаталджа и от Дунав до Бяло море“, да събуди интерес у чужденците и любов у българите към ценностите на нашата народна култура, и да групира около изданието всички труженици, занимаващи се с етнографски проучвания.

В общо 14 годишнини на Известията се съдържат разнообразни материали из областта на етнографията, фолклора и музейното дело, които и днес представляват солидна научна основа. Широка изследователска дейност на страниците на ИНЕМ разгръщат редица вече утвърдени етнографи и фолклористи като: Ст. Л. Костов („Сокаи“, 1921, I; „Прелици“, 1924, 1-2; „Македонски убуси и сокаи“, 1925, 1-4; „Стари къщи в Банско“, 1926, 1-4;

„Белодрешковци в Северозападна България“, 1932, год X-XI и др.), А. П. Стоилов („Войник на сватбата на жена си“, 1921, I; „Славянски вярвания за небесната дъга“, 1924, 1-2; „Сестра-отровница“, 1924, 3-4; П. Р. Славейков и българския фолклор“, 1927, 1-4 и др.), Хр. Вакарелски („Каносване, обичай из българска сватба“, 1927, 1-4; „Из веществената култура на българите“, 1929, VIII-IX год. и 1932, X-XI год.; „За самовилите-орисници“, 1936, XII год.; „Сватбената песен. Мястото и службата ѝ в сватбения обред“, 1939, XIII год. и др.), Е. Петева („Български народни накити“, 1926, 1-4 и 1927, 1-4; „Животински и човешки фигури в българската текстилна орнаментика“, 1929, VIII-IX год.; „Шевични паралели“, 1932, X-XI год.; „Металически съдове“, 1939, XIII год. и др.), а също и А. Страшимиров, М. Арнаудов, А. Иширков, В. Стоин, Р. Кацарова, Й. Захариев и много други. Някои томове на Известията включват като приложение илюстрации на шевици и народни женски костюми, както и етнографската карта на Добруджа от А. Иширков. В рубриката „Материали“ се обнародват народни песни, пословици, поговорки, приказки, народни обичаи, носии, предмети на бита, названия и вярвания от различни български краища. В ИНЕМ се формира още една постоянна рубрика - „Оценки и вести“, в която се публикуват рецензии на излезли книги и статии с фолклорно-етнографска проблематика.

Друг печатен орган, в който намират място проучвания в областта на етнографията и фолклора е месечното списание „Български преглед“. То излиза периодично от 1893 г. до 1900 г. като списание за наука, литература и обществен живот. В редакционния му комитет участват учени като Л. Милетич, Ив. Шишманов, А. Иширков. Освен езиковедски изследвания те публикуват в списанието и редица свои етнографски приноси: „На гости у банатските българи“ (1896, 1, 2), „У седмиградските българи“ (1896, 6), „Ловчанските помаци“ (1899, 5) на Л. Милетич; „Спомени за Цани Гинчев“ (1894, 1), „Бележки за България в ръкописното наследство на П. Шафарик“ (1896, 1), „Нови данни за историята на нашето Възраждане“ (1898, 11) и др. от Ив. Шишманов; „Долината на р. Осъм“ (1897, 2), „Румънска Добруджа“ (1898, 3-4) и др. на А. Иширков. Освен тях на сп. „Български преглед“ сътрудничат и Д. Матов със своите студии „Невярна Груйовица. Баладен мотив из нашата народна поезия“ (1894, 1), „Верзиуловото коло и навите“ (1895, 9-10); А. П. Стоилов - „Родителската клетва според нашата народна поезия“ (1896, 3), „Сънища и тълкуването им у народа“ (1896, 9-10, 12), „Стрижба“ (1900, 5); а така също и Ст. Шишиков, Д. Маринов, В. Кънчов, М. Арнаудов и др.

След многогодишно прекъсване излиза кратко продължение на „Български преглед“⁵, вече като списание за славянска филология под редакцията на Ст. Романски, в което се публикуват предимно езиковедски разработки и кратки податки относно някои народни обичаи и термини.

Силен тласък за развитието на научно-изследователската работа в областта на фолклорно-етнографските проучвания през разглеждания период дава открития през 1893 г. в Софийския университет курс по славянска етнография

към Катедрата по славянска филология, воден последователно от Д. Матов, Л. Милетич и Ст. Романски. Под тяхното научно ръководство израстват редица академично подготвени изследователи, чиито трудове, четени в семинара, биват публикувани в излизашите от 1904 до 1943 г. Известия на семинара по славянска филология.

Цenen принос за нашата етнография представлява изключително богатото на изворов материал специализирано списание на Д. Маринов - „Жива старина“. Пет книги от тази поредица излизат самостоятелно (кн. I-IV, 1891-1894; кн. VI, 1907), а две от тях (V, VII) излизат в СБНУ (в кн. XVIII, 1901 и в кн. XXVIII, 1914).⁶

Предимно етнографско е съдържанието и на редактираните от Ст. Шишков издания „Родопски напредък“, „Славееви гори“ и „Родопски сборник“. Макар и замислени като научно-популярни списания, те имат подчертан краеведчески характер и публикуват изобилен материал относно бита, езика, произхода и словесното творчество на българите-мохамедани.

Значителна роля за популяризирането и развитието на етнографската наука в България в края на XIX и първата половина на XX в. изиграват и редица помалки периодични издания, на чиито страници се публикуват разнообразни емпирични материали и научно-популярни статии. Без да се спираме подробно на тях ще споменем списанията „Училищен преглед“⁷, „Българска сбирка“, „Родна реч“, „Македонски преглед“, „Архив за поселищни проучвания“, както и множеството научно-литературни списания с по-обща културно-просветна насоченост, като „Градина“ на Ил. Блъсков, „Труд“ на Ц. Гинчев, „Денница“ на Ив. Вазов, „Заря“ под редакцията на В. Друмев, „Родопски преглед“ и др.

Периодичният печат в България през разглеждания период изиграва значителна роля за развитието на нашата етнография и фолклористика не само с широкото поле за изява, което предоставя на редица любители и академично подготвени изследователи на българската народна култура за обнародването на събирателски и научни приноси. На страниците на периодичния печат излизат и първите методологически указания за събирателска и научна дейност. От изключително значение е публикуваната програмна статия на Ив. Шишманов в т. I на СБНУ, 1889 г. — „Значението и задачите на нашата етнография“. В нея под влияние на последните достижения на европейската научна мисъл той формулира основната проблематика на етнографската наука и очерта предметната ѝ област, с което постави нейното развитие на научни основи в един важен, преходен етап от културното ни развитие. Целта на програмната статия е не само да привлече към изследователско-събирателска дейност все повече радатели на българските старини, но и да им даде сравнително солидна за времето си теоретична подготовка за това чрез подробни указания за мястото, начина и метода на записване и описание на народни песни, обичаи, обреди, народни вярвания и т.н. Статията е принос на Ив. Шишманов за утвърждаването на научния подход в етнографските проучвания и поставя изискването за професионална квалификация на бъдещите изследователи. По-късно приноси

в тази насока оставят А. П. Стоилов, публикувал в ИНЕМ (кн. 1, 1923) кратък въпросник от десет точки за събиране на фолклорни материали и особено Хр. Вакарелски с неговия „Въпросник-упътване за събиране на етнографски материали“, издаден отново на страниците на ИНЕМ. Първата част „Веществена култура“ на въпросника излиза през 1931 г. като приложение към ИНЕМ, год. X-XI, а продължението му ч. II и ч. III - „Духовна и обществена култура“ - излиза като приложение към XII год., 1935 г. Непосредствено след публикуването му сп. „Училищен преглед“⁸ е отпечатан много добър отзив за него, където се подчертава значението и ползата от едно такова систематизиране на събирателската дейност и стремежа тя да се постави на научни основи.

Независимо от разнородния си характер (специализирани или научно-популярни издания) периодичният печат у нас в края на XIX и първата половина на XX в. дава силен тласък за развитието на етнографските проучвания. В началото на разглеждания период се отдават предпочитания на изследвания предимно в областта на етногенезиса, словесното творчество, вярванията и обичаите, но постепенно те се разширяват и обхващат в значителна степен веществената и нормативна култура, както и проявите на народното изкуство. На страниците на периодичния печат не само се поставя началото на системни научни разработки, но се отдава и голямо значение за популяризиране богатството на традиционната народна култура сред българската общественост.

Б Е Л Е Ж К И

¹ К. Иречек тогава е министър на народната просвета (1879-1884).

² По-подробно - **Леков, Д.** „Българското книжовно дружество и проблемите на фолклора“, 399-407, -В: Проблеми на българския фолклор, С., 1972.

³ „Към нов етап в българската етнографска периодика“, БЕ, 1975, кн. 1, 3-7; **Етнография на България**, С., 1980, т. I, 135-136.

⁴ **Кръстанова, К.** „Извори и история на етнографското проучване на българите“ 75-76, -В: Българска народна култура, С., 1981 г.; **Вакарелски, Х.** Етнография на България, С., 1977 г., 51-52.

⁵ Излизат само 4 книжки: 1929-1930, кн. 1-3 и 1933, кн. 1.

⁶ **Етнография на България**, т. I, С., 1980, с. 138.

⁷ Сп. „Училищен преглед“ излиза като официално издание на Министерството на народното просвещение.

⁸ **УПр.**, 1935, кн. 9, 1105-1106.

ABOUT THE ROLE OF THE PERIODICALS IN THE DEVELOPMENT OF
THE BULGARIAN ETHNOGRAPHY AT THE END OF 19TH AND THE FIRST
HALF OF 20TH C.

Temenouga Georgieva

Summary

After the Liberation of Bulgaria from the Turks, the interest in the Bulgarian national culture and way of life increased considerably. The periodicals contributed much for the popularization of the ethnographic studies. The article includes the specialized periodicals during that period. Mentioned are the authors with their most significant studies in the sphere of the ethnography and folklore.